

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מט, תשנ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על מקומן של מילים "אובדות" בתחומי המדע והטכנולוגיה

הספר של עוזי אורנן "מילון המילים האובדות", שיצא לאור בתשנ"ו בהוצאת שוקן, מביא רשימה של מילים שהופיעו בספרות הכללית ובעיתונות העברית בסוף המאה התשע-עשרה ובשני העשורים הראשונים של המאה העשרים, ושאינן מופיעות עוד בימינו.

אולם קיים סוג של מילים "אובדות" כנ"ל, שאם כי אין הציבור בכללו משתמש בהן, הריהן נמצאות בשימושם של בעלי מקצוע בתחומים מקצועיים מיוחדים גם כיום. הן מופיעות בתקנים של מכון התקנים הישראלי, במילוני הוועדה המרכזית למונחי הטכנולוגיה המשותפת לטכניון בחיפה ולאקדמיה ללשון העברית, בחוקים ובתקנות, בשיעורים בבתי הספר ובספרי לימוד מקצועיים.

להלן אביא כמה מהמילים האובדות של אורנן, בין במשמעות ששימשה בעבר ובין במשמעות שונה במקצת (בסוגריים נרשם מילון האקדמיה שבו נמצאת המילה; ת"י פירושו "תקן ישראלי").

אֶגֶן כלי דמוי קערה שטוחה, כגון אגן לשיקוע החול, basin (מילון למונחי הביוב וההתקנה התברואית; ת"י 800; במילוני [ראה ברשימה הביבליוגרפית] נרשמו 90 צירופים שבהם מילה זו).

אֶגֶן שפה של כלי או של צינור, flange (מילון למונחי הביוב וההתקנה התברואית; ת"י 983.1; במילוני 38 צירופים).

אֶדֶק שפופרת משוננת למדידת כמות נוזל קטנה, burette. גם: **בִּירְטָה** (מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית).

אָטוּם שאינו מעביר אור כלל, opaque (מילון למונחי הצבעות; מילון למונחי נגרות הבניין).

אִי לשלילת שם תואר, רק בצירוף: כימיה אי-אורגנית, anorganic chemistry (מילון למונחי כימיה אורגנית; אוצר אונסק"ו).

אִיתָן במצב טוב, תקין, sound (מילון למונחי הנדסת דרכים – תחבורה ובנייה; ת"י 1098).

אִמְרָקֵל ממונה ביחידה מנהלית על קיום פעילות תקינה בה, administrator (מקובל היום במשק).

אֶסְפָּה קובץ, מאסף, collective work (מילון למונחי הספרנות).
בָּלוּל מעורב מצבעים שונים, mixed (מילון למונחי הצבעות).
גַּמְלָה גשר צר לעבור עליו, כגון גשר מהחוף לאייה, gangway (מילון למונחי הימאות).
דִּיק חומת עפר סביב עיר קדומה, rampart (מונחי ארכאולוגיה).
דָּף board. גם: **לוּחַ** (מונחי חיבור עצים).
הַרְכָּשָׁה תכנון, עיתוד, דרישה, רכישה וקבלה של אפסניה, procurement, purchase (לקסיקון דבר – מונחים צבאיים).
זָכְרוֹן דְּבָרִים דוח בכתב על דיונים בישיבה, minutes; מקובל גם כיום (מילון למונחי הספרנות).
זְכוּכִית מְגַדֶּלֶת זכוכית המגדילה עצמים זעירים, magnifying glass; בעבר שימשה גם לציון מיקרוסקופ. גם: **מַגְדֵּלֶת** (מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית).
חֶלְמִישׁ מְסָלַע צורני קשה, chert (אוצר אונסק"ו).
חֶפֶה כיסה חלקית (כגון טבלה הנתמכת על ידי קורה עם שלוחה הבולטת מעבר לקורה), overlap (מילון למונחי הנדסה כימית; מילון למונחי קשר ואלקטרוניקה).
חֶתֶר חפר, כיום בעיקר לחפירה באמצעות זרם מים, scour (המחילה המתקבלת קרויה **מַחְתֵּרֶת**, piping) (מילון למונחי ההידרולוגיה).
יֶרֶקוּת האיכות או המצב של היות ירוק, greenness (מילון למונחי הצבעות).
כְּבֹד גודל נדמה של כוכב, apparent magnitude (מילון למונחי האסטרונומיה השימושית).
כֶּהַל תרכובת אורגנית מסוימת, alcohol. גם: **אֶלְכוֹהוֹל** (מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית).
לִזְבָּז פֶּס בולט בשפת לוח, rim, wale (מילון למונחי נגרות הבניין).
לְמֵאָה היחידה הנקראת גם **אֲחוּז לְמֵאָה**, ובקיצור, כשאיין חשש לטעות, גם **אֲחוּז**, percent (מילון למונחי המתמטיקה).
מְאֹר מושג כללי ליצירת סביבה מוארת, lighting, illumination (מילון למונחי הפיסיקה, ג – אופטיקה).
מִבְחָן בדיקה, test. והמקום לעריכת הבדיקות נקרא **מִבְדֵּקָה**, testing laboratory. גם: **בִּדְיָה** (מילון למונחי הנדסה כימית; אוצר אונסק"ו; תקנים ישראלים; במילוני 270 צירופים).
אמנם האקדמיה ללשון העברית החליטה שהמילים **מבחן** ו**בדיקה** נרדפות, אך בדרך כלל **בדיקה** משמשת יותר לתיאור פעולה או תהליך לגילוי הטיב או התכונות הפנימיות של חומר או התקן, או לשם זיהויים ואפיונם או לקביעת אפייני הביצוע של מוצר או תהליך. לעומת זאת **מבחן** משמש יותר לציון הנוהל לקביעת ידע עובדתי או המיומנות

השכלית של תלמיד, שחקן מקצועי וכד', או הנוהל לקביעת טענה כדי לאמתה או להפריכה על ידי ניסויים או בדיקת המסקנות הנובעות מכך. לכן לנהלים הנהוגים במבדקות מתאים המונח **בדיקה** ולנהלים מופשטים **מבחן**.

משוּרָה כלי מדידה משוּנת, graduate (מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית).

מְתָג חיידק בצורת קו קצר הדומה למתג, bacillus (מקובל בבקטריוLOGיה). בימינו קיבל גם את המשמעות של התקן לחיבור ולהפסקה של זרם חשמל, switch (מילון למונחי קשר ואלקטרוניקה).

סְפִינָה שם כללי לכלי שיט, craft, vessel (מילון למונחי הימאות).

עֵטָף כיסה מכל הצדדים, wrap (בכל ענפי הטכנולוגיה).

עָכוּר לא שקוף עקב מציאות חלקיקים המתפזרים בתוך התווך, turbid (מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית).

צִמְחָה כינוי לכלל הצמחים הגדלים באזור מסוים, plants, flora.

שְׁהוּי עיכוב לזמן מה, detention. גם: **מְשָׁהָה** (מילון למונחי הנדסה כימית).

שְׁפִיר טוב, כגון **מים שפירים**, מים טובים לשתייה, wholesome water (מילון למונחי הנדסה סביבתית).

תְּאוּרָה מתן אור לגופים כדי שייראו, illumination, lighting. גם: **הארה** (מילון למונחי הפיסיקה, ג – אופטיקה).

תְּחָרִים קישוט בעבודת מחט, embroidery. גם: **תחרה** (מבחר מונחים בתפירה ובלבוש).

יש לציין בחיוב את העובדה שמילים אובדות רבות חידשו את נעוריהן, גם אם משמעותן נשתנתה עקב כך. דבר זה חסך מאתנו יצירת תחדישים. אביא כמה דוגמות:

בוֹרִית בעבר: סבון, soap; כיום: תמיסה אלקאלית חזקה, lye.

בִּינוֹנִי בעבר: ממוצע, average; כיום: דבר מה שנמצא בקירוב באמצע מבחינת תכונותיו, median, medium.

הֶבֶל בעבר: אד, vapor; כיום: אבק בעל ריח העולה מאש, fume.

נְמוּג בעבר: נמס, dissolved; כיום: נעלם בהדרגה (ת"י 1080 – טכנולוגיית מידע – הגדרות מונחים).

עֶכְבָּה בעבר: עיכוב, detention; כיום: מונח בתחום החשמל, impedance (מילון למונחי קשר ואלקטרוניקה).

צֹהַר בעבר: סיפון אנייה, deck; כיום: פתח בתקרה להכנסת אור מן החוץ, skylight (מילון למונחי הימאות).

תְּעוּדַת מְסָע בעבר: דרכון, passport; כיום: דרכון לשימוש חד-פעמי, laissez-passer (מילון למונחי הדיפלומטיה).

רשימה ביבליוגרפית

מילוני האקדמיה ללשון העברית

- מונחי ארכאולוגיה, לשוננו יא (תש"ב), ד • מונחי חיבור עצים, לשוננו טז (תש"ח), ב • מילון למונחי הספרנות, 1975 • מילון למונחי הדיפלומטיה (בדפוס).

מילוני הוועדה המרכזית למונחי הטכנולוגיה של האקדמיה ללשון העברית והטכניון -

מכון טכנולוגי לישראל

אוצר אונסק"ו (מהדורה עברית של Unesco Thesaurus ; בדפוס) • מבחר מונחים בתפירה ובלבוש, ילקוט הפרסומים 3043 (1984) • מילון למונחי האסטרונומיה השימושית (1975) • מילון למונחי הביוב וההתקנה התברואית (1964) • מילון למונחי ההידרולוגיה (1970) • מילון למונחי הנדסה כימית (בדפוס) • מילון למונחי הימאות (1970) • מילון למונחי הכימיה הכללית והמעבדה הכימית (1985) • מילון למונחי המתמטיקה, ילקוט הפרסומים 3131 (1984) • מילון למונחי הנדסה סביבתית (בדפוס) • מילון למונחי הנדסת דרכים - תחבורה ובנייה (1990) • מילון למונחי הפיסיקה, ג - אופטיקה (1977) • מילון למונחי כימיה אורגנית (בדפוס) • מילון למונחי נגרות הבניין (1971) • מילון למונחי הצבעות (1992) • מילון למונחי קשר ואלקטרוניקה, הוצאת מסדה (1970).

מילונים שונים

ש' אירמאי, מילון אנציקלופדי למונחי טכנולוגיה ומדע, הוצאת מילונים טכניים בע"מ (בדפוס) • י' בורלא, לקסיקון דביר - מונחים צבאיים, תל-אביב תשמ"ח • ת"י 1080: טכנולוגיית מידע - הגדרות מונחים, הוצאת מכון התקנים הישראלי, 1981-1998.